

Puhe
jonka
Kristin-uskon
vuonna 1157
Suomeen saattamisen muistoksi,
vuonna 1857

Toukokuun 27:nä päivänä

Suomen Yli-opiston puolesta

lausui
Gabriel Geitlin,
Jumaluus-opin Professori.

_____o_____

Helsingissä, 1857.

J. C. Frenckellin ja Pojan kirjapainossa.

Yli-opiston toimesta ja kustannuksella.

Korkia-arvoiset Kuuliani!

Muutaman päivän kuluttua Suomen yli-opistolaiset taas eriävät toinen toisestansa. Keväisen puolivuoden työt Opistossamme ovat lopetetut — monet mietteet mietityt, monet kirjat luetut, monet yöt lukemisessa valvotut, julkiset tutkinnot kaikki päätetyt — pian rientävät Opistomme nuorukaiset jokainen kotiinsa, rakkain vanhempainsa ja heimolaistensa keskellä viettämään lähestyvän suven suloisuutta, kokoamaan uusia voimia uusiin kirjallisiin yrityksiin. Mutta tätä ennen on meiltä kaikilta, Suomen Yliopiston jäseniltä, sekä vanhoilta että nuorilta, tänä merkillisenä vuotena, kallis, painava ja ilahuttavainen velvollisuus täytettävänä. Me tiedämme nykyisen vuoden kaikille Suomen maan asuvalle olevan merkillisen ja suuresta armosta, koska juuri tänä vuonna on täydelleen seitsemän sataa vuotta kulunut siitä merkillisestä ajasta, jona Kristillisuus ensikerran Suomen niemellä vallan sai, ja pakanuuden pimeys vähitellen alkoi maamme piiriltä raueta, siitä vuodesta, jona Suomalaisten sivistyksen historia alkaa ja Suomen kansa tuli Euroopan valistuksesta osalliseksi. — Tämä suuri ja hedelmiensä suhteen onnelinen tapaus tulee, korkian Esivallan säännöstä, yli kaiken Suomen maan juhlallisesti vietettäväksi kahdeksantena toistakymmentä päivänä

Kesäkuuta; jona muinaisina aikoina Sant-Henrikin, Suomen Apostolin ja ensimmäisen Pispan muistoa Suomessa juhlallisesti käytettiin. — Yli-opisto, jonka helmassa kansamme kalliimmat pyrkimiset sulkeuvat, joka hilpiällä ja elävällä rakkaudella on kiinitetty kalliin isänmaamme palvelukseen sivistyksen ja valistuksen tiellä, jonka korkein pää-tarkoitus on Suomen kansan menestys, hyöty ja kunnia, yli-opisto on tuntenut myös nytkin vastaanseisomattoman halun ja vaatimuksen julkisesti ilmoittaa ilonsa ja riemunsa tänä seitsemän sataisena juhlavuotena, ja on kiiruhtanut viettämään sen muistoa tänään, koska yli-opiston nuoriso vielä on näillä seuduilla koossa; sillä sinä aikana, jona se suuri ja yleinen kiitos- riemu- ja muistopäivä Kristin-uskon istuttamisesta Suomeen tulee kaikissa Suomen kirkoissa juhlallisesti vietettäväksi, silloin ovat yli-opiston portit suljettuna, sen nuoriso poissa, sen salit tyhjinä; mutta nuorison poissa ollessa ilomme olisi vajaava, riemumme puuttuvainen.

Siitä pitäen on yli-opiston hallitus nähnyt soveliaaksi, että näinä viimeisinä päivinä Toukokuuta juhlallisia menoja äskenmainitun suuren tapauksen muistoksi, pidettäisiin, samoin kuin ennenkin, isäimme ja esi-isäimme aikoina, merkilliset ja kiitollisessa muistossa pidettämät tapaukset julkisilla puheilla, tohtori- ja majisteri-vihkimisillä ja muulla juhlallisuudella kunnioitettiin.

Ei omasta luottamuksestani, eikä tahdostani, maan yli-opiston hallituksen käskystä olen minä tänään astunut esiin; toivon siis ja pyydän Teiltä, korkiasti-arvolliset Kuuliani, ett'ette kovasti ja jyrkästi minua tuomitsisi, vaan jättäisitte monet

virheeni nuhtelematta, niin asian selittämisen, kuin varsinkin kielen käyttämisen suhteen; sillä häpiäkseni täytyy minun tunnustaa, että oma kieleemme, suloinen Suomen kieli, käy minulta kankiammin kuin soisin — ehkä vielä aikanani olen monen muukalaisenkin kielen tuntemista ahkeroinut — mutta Suomen soma kieli, joka kaiketi jokaiselta Suomalaiselta on kalliissa armossa pidettävä, koska itse Suomen kansa sitä puhuupi, on minulta, niinkuin monelta muultakin vanhukselta seassamme, laimin lyöty — ei huolimattomuudesta, eikä tyhmästä ylenkatseesta, vaan entisen ajan puuttuvaisesta ja luonnottomasta kasvatustavan laadusta maassamme.

Uudet ajat, uudet yritykset, uusi Suomalaisuuden into ovat nyt Suomessa vallan saaneet; päivä päivältä Suomen kieli ja Suomalaisen kirjallisuuden harjoitus edistyy edistymistänsä, sillä k u u l u i s a t opettajat ja Suomen sivistynyt nuoriso ovat hartaudella ja palavalla mielellä tarttuneet asiaan. Siitpä minulla, joka virkani suhteen olen tässä tilaisuudessa määrätty astumaan tähän ylevään paikkaan, on pelko, että vanhanlainen ja halpa Turun-suomeni, monelle Teistä, kunnioitettavat Kuuliani, on maistuva suolattomalta ja haljastuneelta; mutta myöhään on minulle nyt — ja mahdotoin — suomenkieltäni ajanmukaiseksi tehdä. Älkäätsiis närkeästykö, että toimitukseni on puuttuva ja virheen alainen, vaan kohdatkaat lempeydellä ja suosiolla parasta tarkoitustani, muistaen että

"Vaski on kulta köyhän miehen,
"Tina huonomman hopia."

Monen merkillisen vaiheen ja kohtausten muistoa on Suomen yli-opisto aikansa viettänyt, niin iloisista kuin surullisistakin syistä; mutta niin kaukaista, aina seitsemän vuosisatojen takana olevaa tapausta ei koskaan vielä ole Suomen maassa juhlallisesti käytetty. Onkin varsin itsestäänselvä nykyisen juhlamme perustus suurin ja merkillisin; sillä jos erinäisen ihmisen elämäkerrassa ei löydy kalliimpaa, vaikuttavampaa ja merkillisempää vaihetta, kuin se hetki, jona hän pyhässä kasteessa otetaan Jumalan armoliittoon, pääsee osalliseksi kalliin Vapahtajansa armosta syntein anteeksisaamiseksi ja uudeksi syntymiseksi, vaeltaaksensa uudessa elämässä kristillisen seurakunnan yhteydessä; kuinka suuremmassa armossa eikö ole pidettävä se taivaallinen, iankaikkisesti siunattu lahja, jonka kautta suuri Suomen kansa ensikerran tuli osalliseksi Kristin-uskon autuaallisista vaikutuksista, jonka kautta se vanha pakanallinen usko vaikenä, ja epäjumalat velhoinensa kukistettiin maahan?

Tosi on kyllä, että Kristin-oppi — ei vakuutuksen ja lempeyden tiellä — vaan väkivallalla ja rynnäköillä Suomen maahan saatettiin, että senaikaiset Suomalaiset, ei omasta halustansa ja suosioistansa, vaan miekan terällä pakotettuina Kristin-uskoa tunnustivat; tosi, että sama Kristin-usko silloin oli himmentynyt ja rumennettu paavilaisten lisä-säännöillä ja joutavilla jaarituksilla; tosi on sekin, että samassa kun Kristin-usko Suomeen saatettiin, samassa vallotettiin myös Suomen kansa Ruotsalaisilta, ja muuttui vapaasta kansasta toisten alamaiseksi; mutta jos kaikkia näitä, jotka ensimmäisessä katsannossa näyttävät perinpohjin sotivan Suornalaisten etua ja oikeutta vastaan, tarkemmin tutkistelemme, niin havaitsemme

näissäkin tapauksissa sen ylhäisen käden, sen tutkimattoman viisauden johdatuksia, joka vuosisatojen kuluessa ihmiskunnan elämätä hallitsee ja ohjaa, joka ihmeellisessä järjestyksessä toisinaan nostaa maan kansoja alhaisesta paikasta korkiampaan, toisinaan taas upottaa heidän jaloudensa kätköön.

Katsahtaissa takasin, mieleen johdattaaksemme entisiä aikoja ja muinaisia isänmaamme tapauksia, havaitsemma tuolla kaukana, näköpiirimme- äärimmäisellä rannalla, yleisen pimeyden vallitsevan ; sillä kansain lapsuuden ajat, samoin kuin yksinäisten ihmistenkin, ovat enimmäksi osaksi peitetyt salassa, ainoastaan sieltä ja tuolta näemme me jonkun kaukaisen aamuhämärän, synkiän pimeyden lävitse, siintävän.

Pimeys peitti maan ja synkeys kansan: syvät, tihäät metsät levenivät Suomen laaksoin ja kukkulain yli, ei paljo kussakaan seisomaa asupaikkaa, ei lujaa rakennusta, ei kirkkoa, ei kaupunkita; pedot hallitsivat metsissä, raju-ilmat tuulessa, ja tuskin voivat ihmisraukat niitten väkivallalta itsiänsä varjoa. — Suomi oli ääretön erämaa. — Kirkas, tähtinen taivaansa, epälukuiset järvensä, kuohuvat koskensa loistivat kyllä silloinkin luonnon rikkaassa puvussa, mutta harvoissa paikoin löytyi ihmisiä jotka niistä ihastuivat, harvoin purjehti vene järvien sinerväisellä seljällä, ja kosket pauhasivat itsekseen, ilman jotakaan hyötyä ihmisille tuottamatta.

Suomen kansa vaelsi synkiässä tietämättömyydessä, pakanallisessa erhetyksessä. Turhissa pimeytetyn järkensä mietteissä täyttivät senaikaiset Suomalaiset kaiken Luonnon kaikkinaisilla epäjumalilla; maan päällä ja maan alla, ilmassa ja

vedessä, metsän syvyydessä ja pellon lakeudella, ulkona taloista ja taloin sisässä, yltä ylitsen hallitsivat luomattomat olennot: Päivättäret ja Tuonen tyttäret, Kapeet ja Kunnottaret, Ahit ja Vellamot, Tapiot ja Mielikit, Hiidet, Tontut ja Haltijat, y. m. m. — ja juuri sillä ajalla, jona Kristin-uskon terveellinen siemen ensikerran Suomeen istutettiin, seisoi tämä epäjumaluus korkeimmallansa, niin Hämäläisten kuin Karjalaistenki seassa.

Tästäpä se kuuluisa ja Isä-maaltansa ikuista kiitollisuutta ansainnut Turun Pispa Mikael Agricola — jonka kuolinvuodesta juuri nyt on täydelleen 300 vuotta kulunut, niin että, merkillisesti kyllä, Kristillisyyden Suomeen istuttamisen ja Agricolan muistojuhlat käyvät aina rinnastuksin — Suomalaisen Psaltarinsa esipuheessa (Sthlm 1551) valittaen lausuu näin:

Jumalan Armon ja Rauhan
pitkin, ymberi, less, ia caucan,
Caikille Suomalaisille toiuottaa,
Michael Torsbius Agricola.

— — — — —

— — — — —

Epeiumalat monet tesse,
muinen palueltin caucan ia lesse.
Neite cumarsit H e m e l a i s e t,
seke Miehet ette Naiset.
Tapio, Metzest Pydhyxet soi,
ia Ahti, wedhest Caloia toi.

Ainemöinen, wirdhet tacoi,
 Rachkoi, Cuun mustaxi jacoi,
 Lieckiö, Rohot, iwret ia puudh,
 hallitzi, ia sencaltaiset mwdh.
 Ilmarinen, Rauhan ia ilman tei,
 ia Matkamiehet edheswei.
 Turisas, annoi woiton Sodhast,
 Cratti, murhen piti Tawarast.
 Tontu, Honen menon hallitzi,
 Quin Piru monda willitzi.
 Capeet, myös heilde Cuun söit,
 Caleuanpoiat, Nijtut ia muut löit,
 waan C a r i a l a i s t e n Nämet olit
 Epeumalat, quin he rucolit.
 Rongoteus, Ruista annoi,
 Pellonpecko, Ohran casuon soi.
 Wiran kannos, Cauran caitzi
 muutoin oltin Caurast paitzi.
 Egres, hernet, Pawudh, Naurit loi,
 Caalit, Linat ia Hamput edestoi.
 Köndös, Huchtat ia Pellot teki,
 quin heiden Epeuskons näki.
 Ja quin Keuekyluö kyluettin,
 silloin ukon Malia iootijn.
 Sihen haetin wkon wacka,
 nin iopui Pica ette Acka.
 Sijtte Palio Häpie sielle techtin
 quin seke cwltin ette nechtin.

Quin Rauni Wkon Naini härsky
 ialosti Wkoi Pohjasta pärsky.
 Se sis annoi Ilman ia Wdhen Tulon,
 Käkri, se liseis Carian cassuon.
 Hijski, Metzeleist soi woiton,
 wedhen Eme, wei Calat wercon.
 Nyrckes, Orawat annoi Metzast,
 Hittawanin, toi Jenexet Pensast.
 Eikö se Cansa wimmattu ole,
 ioca neite wskoo ia rucole
 Sihen Piru ia Syndi weti heite
 Ette he cumarsit ia wskoit neite.
 Cooludhen hautijn Rooca wietin
 ioissa walitin, parghutin ia idketin,
 Menningeiset mös heiden Wffrins sait,
 coska Lesket hoolit ia nait.
 Palueltin mös palio mwta
 Kiwet, Cannot, Tädhet ia Cwta."

— — — — —

— — — — —

Suuresti kuitenkin erhetyisimme jos tästä surullisesta asian muodosta
 päättäisimme Suomen kansan kaikkina aikoina olleen tietonsa ja taitonsa
 puolesta näin kehnossa tilassa, näin valitettavassa mielen-sokeudessa.
 Päinvastoin tulee meidän hellällä ilomielellä ja totisella kiitollisuudella valta-
 vanhempiamme kohtaan alati muistella minkä äärettömän kalliin perinnön
 he meille ovat jättäneet viisaissa sanalaskuissansa, syvissä vertaus-
 puheissansa ja arvoituksissaan, merkillisissä runoissansa

ja erinomattain soriassa Suomen-kielessä, jonka ihmeellinen ja voimakas luonto, jonka suloisuus ja mieluisuus on verratava parhaampiin ihmiskunnan puheenparsiin.

Tyhjä ja perätöin on se luulo, että ihmiskukunnat ensimmäisessä alussansa ovat olleet tyhmyydelle ja raakuudelle altiksi annetut, josta he muka omilla voimillansa suoraan ovat nousneet parempaan tilaan, korkiampaan valistukseen; tätä miettimistä vastaan sotivat sekä pyhän Raamatun opetukset, että vanhat aika-kirjat ja yhteinen kokemus. Tuskin löytyy yhtäkään kansaa, joka olisi ilman jotakuta huomiota Jumalasta, ja kaiken hengellisen viisauden puutteessa; sillä ihmiset ovat luodut Jumalalta Hänen yhteyteensä; totuus, viisaus ja hyvyys ovat aikaisemmat maailmassa, kuin valhe, hulluus ja pahuus. Tästä vakuuttavat meitä nämätkin pyhän Raamatun sanat: "Jumala on tehnyt ihmisten sukunnan yhdestä verestä maan piirin päälle asumaan, että heidän pitää Jumalaa etsimän, jos he hänen taidaisit tuta ja löytää; vaikka ei Hän tosin ole kaukana yhdestäkään meistä. Sillä hänessä me elämme ja liikumme ja olemme. — Ijankaikkinen Jumala on laskenut ihmisen poveen hengellisen valon, Hän on ilmoittanut itsensä ihmisen omassa tunnossa, jossa Hänen pyhä äänensä ei ikänänsä peräti vaikene, ehkä ihmisten oma maailmallinen himo ja vilpistelemine omissa ajatuksissansa — jos korkiampi johdatus ylhäältä menetetään — aikaa voittain aina enemmän pimittää sydämmen ja hämmentää omantunnon, niin että he viimein luonnollisesta Jumalan kunnioittamisesta vajoontuvat luonnotomaan epäjumalien palvelukseen; sillä niin on Apostolin

kautta kirjoitettu: "He ovat katoomattoman Jumalan kunnian muuttaneet katoovaisen ihmisen ja lintuin ja neljäjalkaisten ja matelevaisten kuvan muotoiseksi, ja Jumalan totuuden valheeksi muuttaneet, ja ovat kunnioittaneet ja palvelleet enemmän luontokappaletta kuin Luojaa.

Sama on ollut myös asianlaatu Suomenkin kansan.

Vanhoissa runoissa selkiästi näemme esivanhempamme pakanuuden ensimmäisinä aikoina keksineen tiedon totisesta Jumalasta, yksin kiitettävästä ja ylistettävästä maailman Luojusta, jolta toimituksissansa rukoilivat menestystä, jota hädässä ja suurimmissa vaaroissa avuksi huutivat, jota onnessa ja menestyksessä kiitollisuudella mainitsivat. Niin näemme itse vanhan Väinämöisen, ehkä kuinka vaka ja väkevä hän viisautensa ja sanansa voiman kautta oli, ja jonka laulaessa

"Järvet läikkyi, maa järisi,
Vuoret vaskiset vapisi,
Paaet vahvat paukahteli,
Kalliot kaheksi lenti,
Kivet rannoilla rakoili;"

niin näemme hänen kuitenkin nöyryttävän itsiänsä Kaikkivaltiaan edessä, rukoillen häneltä apua ja menestystä, koska hän, esimerkiksi, ohran kylväessä lausuu:

"Minä kylvän kyyhättelen
Luojan sormien lomitse
Käen kautta kaikkivallan."

— — — — —

— — — — —

"Oi ukko ylijumala,
 Tahi taatto taivahinen,
 Vallan pilvissä pitäjä,
 Hattarojen hallitsia,
 Jätä iästä pilvi,
 Nosta lonka luotehesta,
 Toiset lännestä lähetä,
 Etelästä ennättele,
 Vihmo vettä taivosesta,
 Mettä pilvisä pirota
 Orahille nouseville."

Aivan merkilliset, tässä kohdassa, ovat myös nämät
 Väinämöisen sanat:

"En liiku omin lihoini,
 Liikun Luojani lihoilla,
 En väiky omin väkiin,
 Väikyn väellä kaikkivallan,
 En puhu omalla suulla,
 Puhelen Jumalan suulla.
 Josp' on mulla suu suloinen,
 Suloisempi suu Jumalan;
 Jospa on kaunoinen käteni,
 Käsi Luojan kaunihimpi.

— — — — —

— — — — —

Tuoltapa aina armot käyvät,
 Turvat tuttavat tulevat,

Ylähältä taivahasta
 Luota Luojan kaikkivallan.
 Ole nyt kiitetty Jumala
 Ylistetty Luoja yksin.

— — — — —

— — — — —

Elkätte etinen kansa,
 Kansa vasta kasvavainen,
 Veikaten venettä tehkö
 Uhkaellen kaartakana;
 Jumalass' on juoksun määrä,
 Luojassa lopun asetus,
 Ei uron osoannassa,
 Vallassa väkevänkänä."

Vipunen suuressa vaivassansa huutaa:

"Kusta turma tänne tullut
 Puremahan, jäytämähän,
 Syömähän kaluamahan;
 Oletko tauti Luojan luoma,
 Surma säättämä Jumalan,
 Vain olet teko tekemä,
 Toisen tuoma, toisen luoma,
 Pantu tänne palkan eestä,
 Rakettu rahan nenästä?
 Jos olet tauti Luojan luoma,
 Surma säätämä Jumalan,
 Niinp' on luome Luojahani,

Heitäime Jumalahani,
Ei Herra hyviä heitä
Luoja ei kaunista kaota."

Nämät ja monet muut tainkaltaiset lauseet, sekä vanhoissa Kalevalan runoissa, että suomalaisissa sanalaskuissa, selvästi osottavat, Suomen kansalla ensimmäisinä olonsa aikoina — arvattavasti silloin, koska vielä asuivat siellä, josta ovat tulleet, Aasian itäisillä tienoilla, ja Permian rikkailla seuduilla — olleen paljoo paremman ja täydellisemmän tiedon hengellisissä asioissa, paljo korkiammat ajatukset, kuin myöhemmin; sillä silmännähtävä on, että he aina enemmän vaipuivat alas alkuperäisestä, ylhäisestä viisaudestansa mielen sokeuteen ja turmellukseen, siksi että he vihdoinkin pakanuuden viimeisellä ajalla joutuivat siihen vihelijäiseen tilaan, josta jo olemme kuulleet mainion Agricolan valitusvirren. Mutta — kussa apua parhain tarvittiin, siinä oli se myös tarjona.

Toispuolella Itämerta olivat Skandinaavilaiset jo paljoo varhemmin tulleet osallisiksi Kristin-uskon tervellisistä vaikutuksista, juuri silloin koska turmellus ja raakuus heidänkin keskellä olivat korkeimmallansa. Sillä samoin kuin Suomessa, olivat Ruotsissa ja Norjassakin ihmisten alkuperäinen viisaus ja luonnollinen tapain viattomuus, joista Islannin runot, kuta vanhemmat ne ovat, sitä suloisemmin todistavat, vajountuneet vielä syvempään, vielä hirmuisempaan ja valitettavampaan tilaan, kuin meidän maan-vanhempien tykönä olivatkaan. — Kauhettava julmuus ja raakuus, joilla he räökkäisit heikkoja, turvattomia naisia, hirvittävä ihmisten uhraaminen,

jolla he luulivat ansaitsevansa voiton vihollisistaan, jonka tähden he myös uhrasivat omia lapsiansakin ja täyttivät Upsalan epäjumalille pyhitetyn metsistön uhratuin ihmisten ruumeilla, jotka ripustettiin puihin, kullasta loistavan temppelein erinomaiseksi — heidän mielestensä — kaunistukseksi; nämät kaikki yltäkylläisesti osottavat, miten Skandinaavilaistenkin alkuperäinen jalomielisyys ja viisaus aikaa voittain oli turmeltunut ja vaipunut siihenasti että he vuodatit viattoman veren, heidän poikainsa ja tytärtensä veren, jotka he uhraisit epäjumalille, niin että maa veren vioilla turmeltiin; ja saastutit itsiänsä omissa töissäänsä. — — —

Mutta Herra, joka on hyvä ja jonka laupius pysyy ijankaikkisesti, vei heitä pimeydestä ulos ja särki heidän siteensä.

Pakanaallisuuden kauhistavat menot herättivät monen Ruotsalaisen mielessä halun ja ikävöitsemisen parempaan tilaan, totisen Jumalan palvelukseen, josta sodassa kiiniotetut kristityt vangit olivat ilmoittaneet heille ensimmäisen tiedon. Näiden Ruotsalaisten pyynnöstä tuli siis, syksyllä vuonna 829, hurskas ja väsymätöin pohjaisen Euroopan ensimmäinen Apostoli *A n s g a r i u s*, parhaassa nuoruuden ijässäänsä, Mälarijärven tienoille, ja kylvi siellä ensikerran kristillisyyden siemenen, joka kuitenkin, hänen kuoltuansa, taas melkein tukautettiin vanhan uskon ja epäjumalisuuden ohdakeilta, siksi että vihdoinkin itse Ruotsin kuningas *O l o v i*, noin tuhat vuotta Kristuksen syntymä-ajasta, otti pyhän kasteen, jonka jälkeen kristillisyyt aina enemmin vallan sai Ruotsin maalla ja viimein,

ehkä kovain kamppausten alla, peräti voitti pakanallisuuden; epäjumalien alttarit uhrinensa kukistettiin maahan, ja pakanain uhrauspaikat muutettiin kirkoiksi.

Ruotsista leveni Kristillisyyden valo Suomen niemelle.

Me olemma nyt mietteissämme tulleet kaksitoistakymmennen-vuosisadan keskikohdalle, juuri sille paikalle ajassa, jonka muistoa me tänäpäpä, seitsemän sadan vuoden kuluttua, vietämme. Ruotsin valtakuntaa hallitsi silloin jalomielinen ja Kristin-uskoa kaikella innolla puolustava kuningas Eerikki IX, Jedvardin "hyvän ja rikkaan talonpojan" poika. Hän oli nöyrä, harras, rehellinen, toimellinen, antelias, kärsivällinen, Jumalata pelkääväinen ja siviä kuningas, niinkuin hänestä mainitaan vanhassa elämäkertomuksessa: "Rex erat Ericus humilis, devotus, honestus, prudens, munificus, patiens, pius atque modestus." Hänen muistonsa pidettiin aina suuressa kunniaassa, kuoltuansa kutsuttiin hän Pyhäksi, sodassa luultiin hänen sota-lippunsa tuovan myötänsä voiton vihollisista, Ruotsin pääkaupungin vaakunassa nähdään hänen kuvansa piirrettynä, ja pyhät jäänöksensä eli luunsa säilytetään vielä tänäpäpä Upsalan Tuomiokirkossa.

Tämän mainion kuninkaan aikana eli Upsalassa kuuluisa, Kristin uskon levittämiseen innostunut Pispä, Henrikki nimeltänsä, kotoisin Englannista, josta maakunnasta usiammat oivalliset lähetysmiehet aika ajoin olivat tulleet Ruotsiin, valmiit menettämään henkensä ja elämänsä pakanain kääntämisessä kristillisyyden ja valkeuden tielle. Arvattava on siis Pispä Henrikin kaikesta voimastansa kehoittaneen hurskasta,

Kristin-opin suuresta armosta ja autuaaksi tekeväisestä voimasta vakuutettua kuningastansa lähtemään Suomenkin maalle, tarjoamaan siellä asuvalle pakanalliselle kansalle Kristin-uskoa ja ijankaikkisen lunastuksen toivoa. Tiedämme kyllä, että monet muinaisuuden-tutkijat tässä kuningas Eerikin yrityksessä näkemät varsin toisen tarkoituksen, ja luulevat hänen valloitus-retkeensä Suomeen vuotaneen aivan toisista syistä, niinkuin halusta suurentaa valtakuntansa avaruutta ja kostaaksensa suomalaisia merirosvoja, jotka muka olivat käyneet Ruotsin maan rannoille, tehden siellä vahinkoa ja hävitystä; mutta varmaa, historiallista perustusta ei löydy näille mietteille, jotka tuskin ansaitsevat ehdotointa myöntymystä koska ne peräti seisovat hurskaan, lempiän ja siviän kuningas Eerikin mielenlaatua vastaan, eikä milloinkaan sovi yhteen Suomalaisten vakaan, rauhaa ja lepoa rakastavan luonnon kanssa, sillä tietty on, että Suomalaiset ovat hitaat vihaan, hitaat toisia vainustelemaan ja soimaamaan, ehkä he syyttömästi toiselta solvatut, kun kerran kiivastuvat, pikemmin menettävät henkensä kuin kunniansa. Uskottava on siis, Eerikin, pyhän kuninkaan, sulasta uskonnosta vaikutettuna ja Pispä Henrikiltä vielä enemmän yllytettynä, kaikella muodoin ahkeroineen Suomalaisten kääntymistä, alussa hyvätahtoisuudella ja ystävyydellä, mutta myöhemmin sen aikaisten asiain mukaan väkivallallakin ja miekan terällä.

Tästä aineesta lausuu manha ruotsalainen alku-kirjoitus näin: Tha samkadhe han (S. Erik) saman Här oc tok met sik aff Vpsala Sctum Henricum oc for til Finlandz oc stridde oc drap alla thöm som ey wildo taka widh rättuiso oc rätte

troo. Forty att han haffdhe opta thöm Gudz Troo oc Frid budhit, oc the woro swa forhardhe att the wildo enga lund wndi ganga utan mz hardhe hand. " (L a g e r b r i n g Sv. R. H. 11. Pag. 156. P o r t h a n , Chron. Ep. Pag. 60).

Vielä siitäki näemme kuningas Eerikin tarkoituksen olleen puhtaan ja oman voiton pyynnöstä eroitettun, että hän, saatuansa sodassa voiton Suomalaisista, helläsydämelisyydellä, kyönelet silmissä, valitti niin monen sielun kadotusta, jotka olisivat taitaneet saada lankaikkisen elämän, jos olisivat suostuneet kristilliseen uskoon. Tätä hän ei suinkaan olisi tehnyt, jos koston pyyntö, eli valloitus-halu, olisi kehoittanut häntä Suomen niemelle tulemaan. — Mutta tämä mainio kuningas oli omassa isä-maassansa kylliksi tullut tuntemaan pakanuuden suurta vasta-hakoisuutta ja katkeraa vihaa Kristin-uskoa vastaan — sillä ne keskinäiset ja pitkälliset sodat, jotka tämän uskon levittämiseksi käytiin Ruotsalaisilta Ruotsalaisia vastaan, olivat verrattoman kauhiammat ja verisemmät, kuin kaikki Kristin-uskon sodat Suomessa olivatkaan — sentähden havaitsi hän huokiasti että tässä ei auttanut mikään muu kuri kuin vahva sota-voima; kentiesi oli hänellä sekin toivo, että ainoalla uhkauksella, veren vuodattamatta, saataisi Suomalaiset Kristin-uskoa vastaanottamaan.

Laivastossa, jolla kuningas Eerikki purjehti yli meren ja luultavasti Turun tienoilla tuli maalle, löytyi paitsi sotajoukkoa myös Pispä Henrikki ja monta muuta papismiestä — josta vielä näemme millä päätarkoituksella hän matkusti Suomeen; mutta turhaan tarjoi hän Suomalaisille Kristin-uskoa

ja rauhaa. Yksipintaiset ja kiintiät olivat Suomalaiset jo silloinkin; väkivallalla ja rynnäköllä voitettuina täytyi heidän kuitenkin viimein myöntyä ja suostua Kristin-uskoon.

Tästä alkaen on Kristin-oppi Suomessa vallan saanut, ja ehkä alkunsa oli synkiä ja tuima, ehkä Suomen kansa näin kadotti vapautensa, ja lyötiin Ruotsin vallan alle, ehkä, Kristin-uskon tähden, kauvan aikaa vielä sotia käytiin, niin on kuitenkin selvästi nähtävä, että juuri tästä tapauksesta asti Suomalaisten sivistys ja armo muiden kansain seassa alkaa, että he raa'an vapautensa siaan saivat korkiamman vapauden; saivat Ruotsin valtakunnan lait ja asetukset, jotka vähitellen yhdistivät erityiset Suomalaiset lahkokunnat yhteen ainoaan suureen Suomen-kansaan, jolle annettiin sama vapaus, sama armo, samat lait ja oikeudet kun Ruotsalaisilla jo alusta asti olivat olleet, ja jotka he ajan kuluessa vielä edespäin saivat.

Kristin-usko tuotiin Suomeen paavilaisessa muodossa, monella ulkonaisella turhuudella himmenettynä: mutta niinkuin päivän kirkas valo ei yhtäkkiä synkiän yön perästä levene maan piirin yli, vaan edelläkäs in ilmoitetaan hämärältä ja aamuruskolta, niin oli myös tämä ensimmäinen Kristinuskon hämärä sopivin pakanoille, jotka pimeydessä ja kuoleman varjossa vaelsivat; mutta sen ohessa oli se myös edellä-juoksiana puhtaalle Evangeliumin valolle, joka Lutheruksen aikoina kirkkailla säteillänsä syösti pois sen himeyden, joka vielä silloin peitti kansan ymmärrystä.

Hartaalla sydämellä tulee siis meidän ylistää Jumalata, ja alati kiitollisuudella muistella tätä suurta tapausta ja muutosta

esivanhempaimme senaikaisessa valitettavassa tilassa, sillä ilman sitä olisimme, kukatiesi, samassa syvässä tietämättömyydessä, jossa muutamat heimokansoistamme vielä nytkin matelevat, niinkuin Syriänit, Mordvinit, Vogulit, Ostiakit j. m. m.

Mutta kiitollisuudella tulee meidän myöskin muistaa niitä välikappaleita, joiden kautta taivaan ja maan kaikkivaltias Herra on nostanut Suomen kansan syvästä alhaisuudesta ylös nykyiseen onnelliseen tilaan. — Ensimmäinen näiden seassa on edellämainittu Pispa Henrikki, jonka muisto on erittämätöin Kristinuskon istuttamisesta Suomeen. Eihän siis liene sopimatointa, jos tässä tilaisuudessa mielehemme johdatamme muutamia vaiheita tämän ensimmäisen Apostolimme elämäjuoksusta.

Tiedot näin kaukaisista, aina 7 vuosisatojen takana olevista ajoista ovat luonnollisesti aivan vaillinaiset; usein eriävät myös toinen toisestansa. Niin on jo monta eri luuloa siitä vuodesta, jona Pispa Henrikki täällä Suomessa kasti pakanoita kristityiksi, siksi että hän tässä ylistettävässä työsssänsä menetti henkensä. Vanhimmat kertomukset sanovat tämän tapahtuneen vuonna 1150; niin määräävät *J u u s t e n i*, *J o h a n n e s M a g n u s*, *V a s t o v i u s* ja monet muut, niin luetaan kaikissa vanhoissa Almanakoissa, niin kertoo myös se tuttu Suomalainen arkkiveisu, joka alkaa näillä sanoilla:

"Yxitoistakymmend Sata viisikymmendä vuott'
Kului Christuxen syndymä ajast,
Jona Sanct Hendrich Englandist Suomen on tuott'

Sen Suuren Jumalan suomast.
 Sitten rakettin Templi Sanct Hendrichi myös
 Unikangarell Aurajoen rannall,
 Jonga vartian virka on autuuden työs." j. n. e.

Mutta tukevammatt syyt johdattavat meittä katsomaan todeksi tämän tapahtuneen vuonna 1156 ja 1157, koska tietty on, että Eerikki IX vasta vuonna 1155 tehtiin Ruotsin kuninkaaksi; itse Suomen historian tarkka tutkija ja perustaja, mainio P o r t h a a n i , on nähnyt tämän aika-määräyksen todenmukaiseksi.

Ei kaukana Turun kaupungista löytyy lähde, joka milloin kutsutaan K u p i t t a a n , milloin taas pyhän H e n r i k i n I ä h t e e k s i (St. Henrikskällä), ja vähä matkaa siitä, ison maantien vieressä on metsistö, P i s p a n r i s t i nimeltänsä; Raisiossa, Maskussa, Nousiaisissa löytyy taloja, joille on annettu nimi: R i s t i m ä k i ; nämät nimitykset, näyttävät muistuttavan Pispä Henrikistä; onkin sanoma, joka polvesta polveen aina tähän asti pitkitetään, Sant-Henrikin Kupittaa lähteellä kastaneen ensimmäisiä Suomalaisia pakanoita; tietty on myöskin, ensimmäisillä Kristin-uskon opettajilla Pohjoisessa olleen tapana istuttaa niillä seuduilla, kussa saarnasivat ja kastivat, puu-ristin, Pyhän Vapahtajamme muistoksi ja Kristin-uskon voittomeriksi. Nämät ja muut syyt viittaavat sitä, että Pispä Henrikin uutteruus käännyttämisen työssä alkoi Turun tienoilla, joka näkyy tapahtuneen kesällä ja syksyllä 1156, sitte kun kuningas Eerikki, palatessansa Ruotsiin, oli sätänyt hänen, sekä toiset hänen kanssansa tänne tulleet

papismiehet, kristillisyyden levittäjiksi ja voimassa pitäjiksi Suomessa. Uskottava on, osan sotajoukosta ja muita Ruotsalaisiakin jääneen Suomeen, suojelemaan uutta uskoa, nöyryttämään upiniskaisia, ja rakentamaan kirkkoja (joiden seassa vanhimmat ovat Nousiasten ja Röntämäen eli St. Maarian kirkot). Turun linna, Aurajoen rannalla, arvattavasti silloin myös perustettiin.

Itsestensä ymmärretään Pispä Henrikin saarnamisen olleen Suomalaisille kyllä vaikian ja käsittämättömän; Suomen kieltä hän, semminkin täällä-olonsa alussa, ei osannut; Latinan kieli, joka paavilaisilta pidetään pyhänä kielenä, ja jolla hän luultavasti ensin saarnasi, oli Suomessa tuntematon; tästä päätämme esi-vanhempaimme kristillisyyden enimmäksi osaksi seisoneen ainoastaan ulkonaisissa pyhissä menoissa, kasteen ja muiden sakramentteihin nautinnossa, sabbathin pyhittämisessä j. n. e.; on toki uskottava, alkuperäisen tunnon ja tiedon yhdestä kaikkivaltiaasta Jumalasta vielä silloinkin kytöneen parhaimmista ja järjestelmällisimmistä Suomalaisten sydämissä, niin että Kristin-uskon totuus heiltä jotenkin keksittiin, koska viittaamisella, Kristin-uskoa koskevilla kuvauksilla j. n. e. uuden opin pääkappaleet heille osotettiin; kentiesi tulkkien kautta, jos niitä löytyi. — Tästä on nyt meillä aivan puuttuvainen tieto; sitä suuremman arvon ansaitsevat ne harvat jäänökset, jotka vielä viittaavat meille näitä merkillisiä, kaukaisia aikoja. Tietty on, että Ylistaron kylässä Kokemäen pitäjässä vielä tänäpäpä säilytetään se vanha huone eli aitta, jossa Pispä Henricki sanotaan saarnanneen. Kiitollisuuden merkiksi tätä ensimmäistä Apostoliamme kohtaan on juuri

näinä aikoina hänen kunniaksi samassa paikassa valmistettu kaunis muistopatsas kivistä, jolla on tämä päälle-kirjoitus:

Tässä saarnasi Sanaa
Lunastusta lausui kerran
Pyhä, Hurskas Henrikimme,
Suomen Pispa ensimmäinen.
Sana tuotti siunauksen,
Kantoi kaunihin hedelmän,
Jost on Herralle ylistys,
Henrikille muistopatsas.

Pispa Henrikki, samoinkun monet muut innolliset Kristin-uskon Apostolit, sai surmansa juuri tässä ylistettävässä ahkeruudessaan levittää kristillisyyttä pakanain seassa. Hänen martyri-kuolemansa on varma ja epäilemätöin; niin myös päivä jona se tapahtui, nimitäin 19 p. Tammikuuta, ehkä kuolemanvuodestaan on epä-sopu; erilaiset ovat myös kertomukset muista tätä kohtausta koskevista sivu-asioista. Parahin tieto Sant-Henrikin surmasta on säilytetty vanhassa suomalaisessa runossa, joka kaiketikin on vanha ja ansaitsee paremman arvon, kuin sille on annettu suurelta P o r t h a a n i l t a m m e. *)

Tämä runo tavataan kolmella eri lailla kirjoitettuna: Paitsi Porthaanilta painatettua, on kuuluisa Professorimme E l i a s L ö n n r o t Suomalaisen kirjallisuuden kirjastossa löytänyt saman runon kahdella erilailla kirjoitettuna. "Molemmat

*) Katso Suomi XVI osa, siv. 56.

nämät kirjoitukset," sanoo Professori — joka tavallisesta hyvydestänsä ja avullisuudestaan on toimittanut nämät runot minulle luettaviksi jo ennen kuin olivatkaan prääntistä ilmiin annettut — "näyttämät vanhoilta; toinen (A) on lyhyt ja vaillinainen, toinen (B) pitempi ja täydellisempi, kuin se P o r t h a n i l l e tuttu olikaan." — Sitte seuraavat molemmat kirjoitukset ja viimeiseksi käytetään kaikki kolme toinen toisensa täytteeksi, jonka kautta runon alkuperäinen muoto parhain ilmaantuu. Tämä runo on suomenkansallinen, ikuinen muistopatsas Henrikille — momentum re perennius — olkoon se siis äsken-mainitun johdatuksen nojassa, nykyisen kirjoituslaadun tavalla, t ä s s ä t i l a i s u u d e s s a, jos jossakin, Suomalaisille l u e t t a v a k s i kerrottu:

Kaksi oli pyheä miestä,
 Kaksi kansan ruhtinasta,
 Ristiveljesta jaloa,
 Yksi kasvoi Ruotsin maalla,
 5 Toinen maalla vierahalla;
 Pian kasvoit pienelliset,
 Yksivuotiset ylenit.
 Lapsi maalta vierahalta
 Se oli herra Henterikki,
 10 Vaan joka Ruotsissa yleni,
 Se oli Eriikki ritari,
 Ruotsin kuuluisa kuningas.

Sanoi herra Henterikki
 Erikille veljellensä:
 15 "Läkkämme Hämeheh maalle,
 Maalle ristimättömälle,

Paikalle papittomalle,
 Kivikirkot teettämähän
 Kappelit rakentamahan!"
 20 Sitten Eriikki ritari
 Sanoi lausui, suin puheli:
 "Veikkoseni vaimon poika!
 Paljo on sinne mennehiä
 Enempi evännehiä,
 25 Ei palio palannehia."
 Sanoi herra Henterikki
 "Toki lähden en totelle;
 Jos minä tapettanehen.
 Toinen jäänevi jälille."
 30 Sitten herra Henterikki
 Sanoi lausui, suin puheli:
 "Pilttiseni pienoiseni,

Vanti*) vaaksan korkuhuinen!
 Ota korjani kodasta,
 35 Pane korja kohdallensa,
 Perällensä pieni kirja.
 Anturoillensa aseta!
 Aseet tammiset aseta.
 Ohjat suoniset ojenna,
 40 Pane länget mursunluiset,
 Valjahat majavanluiset,
 Harman kaulaan kahdenpuolin.
 Ota sitten ohrilta oroinen,
 Idulta isolihainen,
 45 Maata-jouhi maltahilta.
 Pane luokkaa kynnapäinen
 Harjalle hyvän hevoisen!"
 Sitte piltti pikkuruinen,
 Vanti vaaksan korkuhuinen,
 50 Pani varsat valjahisin,
 Suvikunnat suitsi suuhun,
 Pani korjat kohdallensa,
 Saatti lastat sarjallensa,
 Perällensä pienet korjat,
 55 Anturoillensa avarat.
 Sitten herra Henterikki
 Ajella karuttelevi.
 Kaksi päiveä keväistä.
 Kaksi yötä järjestänsä,
 60 Eikä syödä eikä juoda,
 Eikä purtoa pidetä.
 Virman peuroja viritti
 Jälissänsä juoksemahan;
 Latoi lauman laulajia

*) "Sana v a n t i eli v a n d i merkitsee palveliata;vanhasta ruotsal. sanasta fant, ital. fante." (E. L.)

65 Päänsä päälle lentämähän.
 Otsaansa virvottamahan;
 Jänön valkoisen hypitti
 Edessänsä filtin päällä.
 Karhu oli rautakahlehissa
 70 Teeri rautainen kukersi
 Karhun rautaisen kidassa.
 Sanoi piltti pikkuruinen,
 Vanti vaaksan korkuhuinen:
 Jo minun tulevi nälkä."
 75 Sanoi herra Henterikki:
 "Jo pian talo tulevi,
 Lallola on takana lahden,
 Hyvä neuvo niemen päässä.
 Siinä syömme, siinä juomme,
 80 Siinä purtoa pidämme."
 Sanoi piltti pikkuruinen,
 Vanti vaaksan korkuhuinen:
 "Entä on järvet jäättömättä
 Sulana joki kovera." 85
 Sanoi herra Henterikki:
 "Kyllä kierrän Kiulon järven,
 Ympäri joki koveran."
 Sitte sinne saatuansa,
 Kerttu kelvotoin emäntä
 90 Suitsi suuta kunnotointa.
 Keitti kieltä kelvotointa.
 Sitte herra Henterikki
 Sanoi lausui, suin puheli:
 "Piltikseni pienoiseni,
 95 Vanti vaaksan korkuhuinen!
 Ota kyrsä uunin päältä.
 Ota olutta kellarista.
 Heitä penningit sijahan;
 Heinät heinähuonehesta,

100 Kaurat kaurahinkalosta
 Heitä penningit sijahan!"
 Sitte piltti pikkuruinen
 Vanti vaaksan korkuhuinen,
 Otti heiniä hevoisen,
 105 Heitti penningit sijalle,
 Otti leivän uunin päältä,
 Heitti penningit sijalle;
 Otti kellarist' olutta,
 Vieritti rahan sijalle.
 110 Paha vaimo pannahinen,
 Salasyöjä sappehinen,
 Sepä kirkui kiukahalta.
 Parkui patsahan nenästä:
 "Jahka kun Lallo kotihin saapi,
 115 Se sun luusi luistelepi,
 Ja pääsi päristelepi,
 Suonesi sirottelepi."
 Sitte herra Henterikki
 Kiruhti talosta poies.
 120 Laiskat oli lapset Lallolassa
 Laiskat lapset, valskit vaimot
 (Saatit Lallolle sanoman),
 Kannoit kieltä kelvotointa:
 "Jo kävi meillä ihmisiä!
 125 Joivat oluen tynnyristä,
 Veden viskasit sijahan;
 Otit kakun kammarista,
 Kiven vyörytit sijahan;
 Ladoit heiniä ladosta,
 130 Heitit hietoa sijahan."
 Lallo kun tuli kotia,
 Valehteli vanha naara:
 "Poikaiseni nuorempani!
 Jopa on tässä sitte käynyt

135 Ruoka-ruotsi, syömä-saksa;
 Otti kakon uunin päältä,
 Otti olutta kellarista,
 Heitti tuhkia sijahan.
 Heinät heinähuonehesta,
 140 Kaurat kaurahinkalosta.
 Heitti tuhkia sijahan."
 Lausui paimen patsahalta:
 "Jo vainen valehtelitki;
 Elä vainen usko'kana!"
 145 Lallo se pahatapainen,
 Sekä myös pahasukuinen,
 (Ei tuosta totellutkana).
 Otti Lallo laapurinsa
 Piru pitkän keihäänsä,
 150 Lykkäsi lyhyt lumelle
 Kuin oli vuoltu vuolesskeltu,
 Syöksi kalhut kaljamalle
 Kuin oli talvisen jänöisen.
 Sitte hiihti hirmuisesti,
 155 Lyly juoksi vinhiästi.
 Tuli suitsi suksen tiestä,
 Savu sauvan somman tiestä.
 Sanoi piltti pikkuruinen,
 Vanti vaaksan korkuhuinen:
 160 "Jo kuuluu kumu takana.
 Ajanko tätä hevoista? —
 Lallo hiihtäin tulepi,
 Pitkä keihäs kainalossa?
 Sitte herra Henterikki
 165 Kun tunsi tuhon tulevan,
 Hätäpäivän päälle saavan.
 Sanoin lausui, suin puheli:
 "Pilttiseni pienoiseni,
 Vanti vaaksan korkuhuinen!

170 Jos kumu takana kuului,
 Elä aja tätä hevoista,
 Karkottele konkaria.
 Kun mua tavotettahan,
 Tahikka tapettanehen,
 175 Käy sinä kivein taakse,
 Kuultelee kivein takana!
 Kun ei kilpeä kilvessä.
 Katsele tak'aa tammen,
 Varjosta hyvän hevoisen;
 180 Kuhunka luuni lentelepi,
 Suoneni sirottelepi,
 Ne sinä verkahan vetele,
 Sinilankoihin sitele,
 Sivu kaikki kaunihisti,
 185 Aseta orin rekehen.
 Kun oronen uupunepi,
 Siihen kirkko tehtäköhön,
 Kappeli rakettakohon,
 Pappein saarvoja sanella,
 190 Kansan kaiken kuultavaksi."
 Sitte piltti pikkuruinen,
 Vanti vaaksan korkuhuinen.
 Luut korjasi lumesta,
 Poimi kaikki kaunihisti,
 195 Sittoi silkkisäkkisehen.
 Pani orihin rekehen;
 Kun oli ori uupununna.
 Niin pani härjän rekehen;
 Kun oli härkä uupununna,
 200, Nousiaiset heitti maahan,
 Heiti kankahan nenähän.
 Siihen herra Henterikki .
 Ensimmäinen haudattihin;

Kirkko myöskin rakettihin
 205 Herran Henterikin nimehen.
 Vaan ei poika pikkuruinen,
 Vanti vaaksan korkuhuinen.
 Keksinyt lumen sisältä
 Pyhän miehen peukaloa,
 210 Sormeaa ison isännän
 Kultasormuksen keralla,
 Ennenkun kesäsydännä.
 Kun oli kevät ihana,
 Jää oli järvestä sulanut.
 215. Niin sitte kesä sydännä.
 Pienen jään palaisen päällä.
 Tuuli aalloissa ajeli
 Sormeaa pyhän urohon,
 Kultasormuksen keralla,
 220 Ihmisille nähtäväksi
 Tunnusmerkiksi jaloksi;
 Jotta ei suonut suuri Luoja
 Eikä sallinut Jumala,
 Veden alle vaipumahan,
 225 Hukkahan tuleumahan,
 Pyhän miehen peukaloa,
 Sormeaa ison isännän,
 Kultasormuksen keralla.
 Lallo pahin pakanoista,
 230 Julmin juutasten seasta,
 Joka tappoi pyhän miehen,
 Pispän herra Henterikin,
 Otti korkian kypärän
 Pyhän miehen pispän päästä,
 235 Pani päähänsä omahan
 Kallohonsa ilkiähän;
 Meni kiltinä kotihin.

Vaimo kehräs tortillansa*)
 Sanoin lausui, suin puheli:
 240 "Mistä on Lallo lakin saanut
 Mies häjy hyvän kypärän?"
 Lallo nosti lakkiansa,
 Hiukset lakkihin imeennyit
 Kaiken kamaran keralla,
 245 Luikos' luista irrallensa
 Kaikki kallosta kamara.
 Tuli turpa turvattomaksi.
 Pää paha paljahaksi,
 Pää naudan nahattomaksi,
 250 Paljahaksi pahan panna.

Värsyt 248—241 kuuluvat P o r t h a n i n mukaan näin:

Lausui paimen patsahalta:
 "Mist' on Lalli lakin saanut,
 Mies häjy hyvän hytyrin,
 Pispan hiipan hirtehinin!"

Mutta olemme katsoneet tässä paikassa kirjoituksen **B** paremmaksi, koska se merkillisellä tavalla sopii yhteen siihen, mitä tähän kirjaiseen liitettyssä kuvauksessa, oikiolla puolella alhaalta päin, on nähtävä. Katso mitä jälkimaineessa tämän kirjan lopussa näistä tauluista kerrotaan.

Näin tämän pahantapaisen
 Pispa raukan raatelian,
 Tuli kosto korkialta,
 Makso maailman valtialta.
 255 Sen teki suuri luoja
 Salli väkevä Jumala,
 (Aivan) ihmeeksi isoksi,
 Tunnusmerkiksi jaloksi.
 Nyt onpi pispa ilossa,
 260 Lalli piinassa pahassa
 Pispa enkelein kanssa.
 Ilon virttä veisailepi,
 Lalli hiidessä hiihtelevi,
 Lylyinensä luistelevi,
 265 Piinan savuhun sakiahan
 Sauvalla satuttelevi.
 Pirut pahoin pistelevät
 Helvetissä heltehessä,
 Sieluparkaa hirmuisesti.
 270 Sieltä meitä (suuri Luoja)
 Varjele vaka Jumala,
 Ja estä totinen Luoja;
 Saata taivahan salihin,
 Iankaikkiseen ilohon,
 275 Päästä häjystä maailmasta!

Amen.

Elävällä muodolla, somilla sanoilla, kuvataan tässä runossa ensimmäisen Apostolimme martyri-kuolema. Kaunis ja oivallinen oli Pispa Henrikin loppu, jota hän epäilemättä jo edelläkäsien aavisti; sillä samassa kun hän, kuningas Eerikin Ruotsiin palattua, jätti itsensä pakanalliseen maahamme, oli hän myös valmis, jos niin vaadittaisiin, menettämään henkensä

ja elämänsä. valmis kaikilla sielunsa ja ruumiinsa voimilla levittämään tuntoa ja tietoa Kristuksesta, maailman Vapahtajasta.

Tämä Sant-Henrikin korkia jalomielisyys on runossamme verrattoman kauniisti osoitettu näillä harvoilla sanoilla:

Sanoi Herra Henterikki:
Toki lähden, en totelle;
Jos minä tapettanehen,
Toinen jäänevi jälille!

Paljon ovat oppineet kirjoittaneet ja miettineet Pispa Henrikin kuolemasta; vanhat latinalaiset elämä-kertomukset tästä asiasta mainitsevat yksi yhtä, toinen toista, mutta tässä ei ole paikka eikä aika niistä laviammin puhua, koska olen jo kauvan kyllä väärin käyttänyt korkia-arvollisten Kuuliaini kärsiväisyyttä. Olkoon ainoastansa lyhykäisesti sanottu, että kaikista mietteistä ja arvelluksista, jotka koskevat runossa nimitetyn Lallin eli Lallon asuntopaikkaa, kaikkein todenmukaisemmalta näyttää se, joka runossa mainitaan, eli Köyliön (Kiulon) järven tienoot; josta luettakoon Kanslianeuvos V. G. Lagus'en tällä haavaa ilmiin annettava sangen tärkeä kirja: *O m a d e l n s g o d s i F i n l a n d å r 1618*, kappale *K j u l o h o l m*, siv. 22.

Suuressa arvossa ja kiitollisessa muistossa pidettiin Pispa Henrikki kuolemansa jälkeen ei ainoastansa Suomenmaassa, jonka holhojana hän kunnioitettiin, vaan vielä koko Ruotsinkin valtakunnassa. Hän tehtiin — niinkuin monet muut hurskaat Kristinuskon puolustajat ja marttyrit paavilaisten seassa — *P y h ä k s i*,

hänen kuvansa säilytettiin ja kunnioitettiin kirkoissa, häntä avuksi huudettiin hädässä ja vastoinkäymisissä, hänen martyrikuolemansa muistoksi vietettiin joka vuosi Turussa suuri juhla yhdeksäntenä toista päivänä Tammikuuta — jona vieläkin Henrikin markkinat Turussa pidetään — jossa tilaisuudessa erittäin rukoiltiin näillä sanoilla:

"Omnipotens sempiterne Deus,
 Qui beato Henrico martyri tuo, atque Pontifici,
 glorioso triumpho martyrii largitus es palmam,
 ejus, qusumus, mentis et precibus,
 gratiam nobis largiaris et gloriam per Dominum! *)

Pispa Henrikki haudattiin Nousiassissa, niinkuin runossa sanotaan:

"Siihen Herra Henterikki
 Ensimmäinen haudattiin;
 Kirkko myöskin rakettiin
 Herran Henterikin nimehen."

Vielä tänäpä nähdään Nousiasten kirkossa hänen pulskias hautansa, jonka Turun Pispa Johannes II Petrinen teetti harmaasta marmorista vuonna 1370, ja Pispa Magnus II Tavasti vuonna 1429 kaunisti vaskisella laatalla, jossa on piirretty Sant Henrikin kuva sekä nämät munkki-latinaiset sanat:

O! vita commendabilis! O! mors desiderabilis, propt^{er}que venerabilis, hic Pontifex fit similis in gloria Sanctorum;

*) Se on suomeksi: "Kaikkivaltias ijankaikkinen Jumala, joka pyhälle Henrikille sinun martyrilles ja pispalles olet lahjoittanut martyri-kuoleman suuri-kunniaisen voiton, sinua me rukoilemme: anna meille hänen ansionsa ja rukouksensa tähden armoa ja kunniaa meidän Herramme kautta!

Commenda nos amabilis Pater et honorabilis Martyr regi coelorum! *)

Samassa Nousiasten kirkossa — johon paavin-uskon ajalla vuosittain tehtiin joukko-vaelluksiäki — säilytetään vielä tänään Pispa Henrikin puusta taitavasti veistetty neljää kyynärää korkia kuva, täydessä Pispan puvussa. — Sant- Henrikin muistoksi nähdään myöskin Turun-Tuomiokapitulin sineetissa hänen peukalonsa kultasormuksenensa kuvattuna, josta runomme lausuu:

"Jotta ei suonut suuri luoja,
Eikä sallinut Jumala,
Veden alle vaipumahan,
Hukkahan tulemahan,
Pyhän miehen peukaloa,
Sormeä ison isännän,
Kultasormuksen keralla."

Turun Tuomiokirkko, joka tuli valmiiksi v. 1300, rakettiin Unikangarella Pyhän Henrikin Pispan nimehen.

Lyötiin vielä rahojakin Pyhän Henrikin, Suomenmaan Patruunan eli holhojan muistoksi (Å b o ö r t u g med St. Henrics namn såsom Patronus Finlandiae, katso Berch'in kirjaa: Beskrifning öfver Svenska mynt etc. Ups. 1773).

*) O! suloisuuden elämä,
O! toivottava kuolema,
Kaikilta kunnioitettava!
Pispalle olkoon kunnia
Niinkuin pyhille taivaassa!
Puolusta meitä rakkahin
Isä, sä kunnian martyri!
Ett' leppysis' Herra taivaan!

Paitsi jo mainittua suurta juhlaa 19 päivänä Tammikuuta (Henrikin päivää talvella), vietettiin myös toinen juhla 18 p. Kesäkuuta (Henrikin päivä s u v e l l a) tämän pyhän miehen muistoksi. Ensimmäinen kutsuttiin Latinan kielellä dies nativitatis beati Henrici eli pyhän Henrikin Syntymä-päiväksi (että hän ajallisen kuoleman kautta ikänä kuin s y n t y i ijankaikkiseen elämään); jälkimäinen kutsuttiin dies translationis Sancti Henrici, hänen luittensa muuttamisen muistoksi Nousiaisista Turun Tuomio-kirkkoon, joka muutos tapahtui suurella juhlallisuudella 18 p. Kesäkuuta v. 1300. Turun Tuomio-kirkossa säilytettiin nämät jäänöksensä aina 1720 vuoteen asti, mutta mihin ne sitten joutuivat on vaikia sanoa; eikä oletkaan tämä asia aivan suuresta painosta. Turun vanhoissa ruotsalaisissa Sanomissa (Åbo Tidn. år 1800, N:o 6 —7) kerrotaan Siuntion kirkkoherran Isr. Escholinin kirjoitus, jossa hän sanoo itsensä pahoilla mielin nähneen Sant- Henrikin luut Turun-läänin maaherran Kreivi Douglasin käskystä (joka oli ilkiä mies ja yli juoksija) otettavan pois Turun kirkosta ja vietävän Ruhtinas Michael Golitzinille Turun linnaan, josta ne muka lähetettiin Pietariin Jso-tsaarilisen Majesteetin jäänös-kokoukseen. Kirkkoherra lohduttaa kuitenkin mielensä siitä, ett'ei toki kaikki St. Henrikin luut tulleet pois maastamme. Onkin uskottava niin tapahtuneen, koska Moskovan rykmentin lääkäri E m b r o t h, jolle annettiin käsky tarkemmin silmätä näitä Henrikin jäänöksiä, virkansa puolesta kirjallisesti todisti, niitten joukossa olleen lehmänkin taikka härjän kylki-luun (katso: Handlingar till upplysning i Finlands kyrkohistoria, Åbo 1821, andra

häftet, P. 11). Provasti A. J. Hipping, joka äsken mainitussa kirjassa on tutkinut tämän asian, lulee Sant-Henrikin luut jääneen Turun linnaan, ja siellä ajan pitkään hukkuneen.

Mutta Sant-Henrikin muisto ei sinä ilmoissa ikänä huku Suomen maasta, kussa hän, ensimmäinen, saarnasi lunastuksen pyhää sanaa, kussa hän, ensimmäinen, julisti Jesuksen Kristuksen nimeä. Ehkä tämä ensimmäinen pyhän sanan kylvä oli vähäinen ja enimmäksi osaksi lankesi kivistöön ja orjantappuroihin, niin on kuitenkin Kaikkivaltiaan viisaasta johdatuksesta ja käsittämättömästä rakkaudesta meitä kohtaan sama pyhä siemen, joka silloin Suomessa kylvettiin, kantanut runsaan hedelmän ja tuottanut meille siunauksen sekä hengellisessä että maallisessa katsannossa. Entinen pimeys, raakuus, vaino ja eripuraisuus ovat antaneet tilaa valkeudelle, sivistykselle, kristilliselle rakkaudelle ja armeliaisuudelle. Sillä Hän, jossa jumaluuden täydellisyys ruumiillisesti asuu, Hän asuu meidän seassamme, ja me näemme Hänen kunniansa niin kuin ainoan Pojan kunnian Isästä, täynnä armoa ja totuutta!

Kiitos, kunnia ja ylimäinen ylistys olkoon siis Sinulle, Kaikkivaltias, ijankaikkinen Jumala! että olet Suomenkin kansan tehnyt osalliseksi pyhästä, taivaallisesta valostas, että pyhä sanas selkiästi ja puhtaasti rakkaassa isän-maassamme opetetaan, se sana, joka tässä elämässä sekä ilon että murheen päivinä on paras turvamme ja kalliin tavaramme, jonka hedelmät ulottuvat aina toiselle puolelle hautaa, se sana, joka on lohdutuksemme kuolemassa, ijankaikkinen toivomme ja lunastuksemme. Anna meille Pyhän Henkes kautta, joka

on Kristuksen seurakunnan yhdistävä side, voimassa-pitäjä ja holhoja, anna meille totinen usko ja pyhä mieli, että me niinkuin elävät kivet rakennamme itsemme hengelliseksi huoneeksi ja pyhäksi pappiudeksi uhraamaan hengellisiä uhria, jotka Jumalalle Jesuksen Kristuksen kautta otolliset ovat!

Suojele, o kaikkimaltias Jumala! korkia Esivaltamme, meidän herramme ja Iso-Ruhtinamme, Hänen Keisarillinen Majesteettinsa Toinen Aleksanteri, siunaa Häntä oikialla jumalisuudella ja täytä Hänen mielensä lempeydellä ja rakkaudella uskollista ja rehellistä Suomen kansaa kohtaan!

Olkoot myös Hänen korkia puolisonsa Hänen Majesteettinsa Keisarinna, Hänen Keisarillinen Korkeutensa Cesarevits, Yli-opistomme korkia Kansleri, ja muut Keisarillisen huoneen korkiat jäsenet Sinun armohos suljetut!

Anna kaikille Suomen maan asuvalle sekä ylhäisille että alhaisille armoas, että he totisessa Jumalan Pelvossa aina kaikkein yhteistä parasta tarkoittavat! Varjele meitä, o kaikkivaltias, armollinen Jumala! sodan kauhistuksista, ruton tuimasta vallasta ja näljän hädästä hirmuisesta! Poista meidän seastamme pois turmelevat oudot tavat, ylpeyden, prameuden, turhuuden ja ylönpaltisuuden synty, jonka ulkopuoli hohtaa ja välkkyä, mutta jonka sisässä kätkeytyy myrkyllisen madon turmeleva hammas, joka kalvaa ja kovertaa sekä heimokuntain että koko valtakuntainkin ytimen ja voiman tyhjäksi ja onteloksi! Virkistä meissä, o! Jumala, puhdas isänmaan-rakkaus, totuus, vilpittömyys, uskollisuus ja rehellinen mieli!

Jälkimaine.

Tähän liitetyt piirroksiset ovat kopioitettut iki-vanhoista kuvauksista, joita ennen muinain nähtiin maalattuna Iso-Kyrön kirkossa (joka on rakettu vuonna 1304), mutta ne ovat, niinkuin monet muutki vanhat muistomme, jo aikaa sitten hävinneet. Kahden maa-miestemme ansioksi on luettava, että olemme käsittäneet muutamiakin näistä vanhoista jäänöksistä, joiden joukosta ovat myös nämät Iso-Kyrön kuvaukset. Toinen näistä miehistä on Elias Brenner, joka v. 1671 ja 1672 kulki ympäri Suomenmaata vanhoja muisto-merkkiämme kopioittemassa, ja josta on se todistus, että "kaikki mitä hän teki, teki hän hyvin." Toinen on Yli-opistomme Lehtori K a r l A x e l G o t t l u n d, Suomalaisuuden innokas puolustajamme ja kirjalisuudemme harrastaja, joka Ruotsin pääkaupungissa ollessansa, kuninkaallisessa kirjastossa löysi Brennerin lähes 200 ajastaikaa sitten siinä kätkeytyitä ja salatuista toimittamia. Näistä toimitti Gottlund kivi-piirroksiset ja annoi seitsemättä kymmentä näitä Brennerin kopioittamia ilmiin O t a v a n s a l :ssä osassa. (Katso O t a v a n I osa, siv. 354). Samana aikana toimitti Gottlund myös nämät Iso-Kyrön kuvaukset liittäöksensä niitä Otavan kolmanteen osaan, vaan onnettomassa tulipalossa v. 1830 menivät monet jo painetut kirjansa arkit ja monta tuhatta ensimmäiseeu osaan kuuluvia kuvia poroksi (katso Otavan II osa, siv. VIII, IX); onnellisesta sattumuksesta säilyivät kuitenkin nämät Kyrön kuvaukset tulen turmiosta. Nyt olemme suoneet näitä vanhoja muisto-merkkiä Pispa Henrikistä tähän kirjaamme pantaviksi, koska muisto-puheemme juuri koskee tätä Suomen Apostolia ja Kristin-uskon pyhää Martyria.

E n s i m ä i n e n näistä tauluista (oikialla kädellä) kuvailee: miten Lallo eli Lalli ajettuansa "Herra Henterikkiä" takaa ja viimein häntä tavattuansa kirveellänsä nakkaa Pispan hengettömäksi. Lallin seurassa näkyy olevan kumppani, pitkä keihäs kädessä; tästä kumppanista ei puhu runo niin mitään, mutta se näyttää olevan vaimon vaatteissa. Lieneekö se Lallin ilkiä äiti (josta runossa sanotaan: "Paha vaimo pannahinen, Salasyöjä sappehinen — — — Valehteli vanha naara: "Poikaiseni nuorempani!

Jopa on tässä sitte käynyt Ruoka-ruotsi, syömä-saksa" j. n. e.)? ja eikö se lienee Pisan oma palvelia "Piltti pikkuruinen, Vanti vaaksan korkuhuinen," joka tässä taulussa kaukana kallion takana katselee oman Herransa surmaamista?

T o i n e n taulu osottaa miten Lalli tuli kotihin ja

"Vaimo kehräs tortillansa

Sanoin lausui noin puheli:

Mistä on Lalli lakin saanut

Mies häjy hyvän kypärän?"

"Lalli nosti lakkiansa,

Hiukset lakkihin imeennyit

Kaiken kamaran keralla

Luikos' luista irrallensa

Kaikki kallosta kamara.

Tuli turpa turvattomaksi,

Pää paha paljahaksi,

Pää naudnan nahattomaksi

Paljahaksi pää panna!"

K o l m a s taulu näyttää kuinka, kuoltuansa, Pispä seisoo pystyssä täydessä puvussansa, sauva kädessä, ja jalvoillansa polkee Lallia, joka, kirves kädessä, makaa seljällensä; tämä tarkoittaa miten Kristin-usko vihdoon kukistaa ja hävittää pakanuuden julmat, hirmuiset menot.

E. Brenner. Kuvallus v. 1671.

H. J. Strömmer pitäjäkännyl v. 1627.

Kuvauksia
Iso-Nyrön Kirkossa.